

УДК 316.6.:321.

DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol26-Year2022-112>

Стрільчук Оксана Володимирівна,

кандидат психологічних наук,

науковий співробітник лабораторії психології мас та спільнот,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-8854-2597

bumby@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН НА РІЗНИХ РІВНЯХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Актуальність дослідження зумовлена низьким рівнем екологічної свідомості українських громадян, що призвело до масштабних екологічних проблем; це може бути пов'язано з особливостями територіальної ідентифікації різних спільнот, які проживають в Україні.

Метою статті є аналіз особливостей прояву спільнотних ідентичностей з екоцентричним або антропоцентричним типом екологічної свідомості в межах певної території та особливостей територіальної ідентифікації їхніх представників.

Методи і методологія. Застосовано метод аналізу випадку (case control) щодо прояву різних спільнотних ідентичностей на прикладі окремих регіонів України в умовах децентралізації щодо їхнього впливу на екологічну ситуацію в межах ареалу проживання або діяльності.

Результати. Фіксується парадоксальна тенденція ставлення українців до природних ресурсів України як до чужих з наміром максимального їх використання. За критерієм територіальної ідентифікації виділено локальний, національний, глобальний і транснаціональний типи ідентичностей. Глобальна ідентичність розглядається як така, що поділяє цінності екологічного збереження – на відміну від представників транснаціональної ідентичності, які керуються принципами економічного зростання, незважаючи на природоохоронну цінність певних об'єктів національного і регіонального значення. Виокремлено такі типи екологічної свідомості, як екозберігальна, екоіндиферентна та екодеструктивна. Показано, що в Донецькій області процеси децентралізації не перешкодили екодеструктивному впливу локально сформованих бізнес-спільнот, які згодом вийшли за регіональні межі, набувши транснаціональної форми ідентифікації. Розширення місцевих повноважень у Києві ще більше посилює домінування представників екодеструктивної транснаціональної ідентичності над локальною екозберігальною в особі «корінних киян». У Рівненській області, навпаки,

зафіксовано руйнівний екологічний вплив локальної спільноти, який потребував централізованого втручання з боку держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виявлено, що сьогодні домінують спільноти громадян з різним рівнем територіальної ідентифікації, які є носіями екодеструктивних форм поведінки. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення соціально-психологічного підґрунтя деструктивного ставлення до екологічних ресурсів України та розроблення відповідного методологічного інструментарію.

Ключові слова: територіальна ідентифікація; локальна ідентичність; екозберігальний; екодеструктивний; децентралізація.

Oksana V. Strilchuk

PHD of Psychological Sciences,

Researcher at the Laboratory of Psychology of Masses and Communities

Institute for Social and Political Psychology, NAES of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-8854-2597

bumby@ukr.net

ENVIRONMENTAL AWARENESS OF CITIZENS AT DIFFERENT LEVELS OF TERRITORIAL IDENTIFICATION IN UKRAINE UNDER DECENTRALIZATION CONDITIONS

The **actuality** of the study is due to the low level of environmental awareness of Ukrainian citizens, which has led to large-scale environmental problems, which may be related to the peculiarities of the territorial identification of various communities living in Ukraine.

The **purpose** of the article is the analysis of the manifestation of various community identities in certain regions of Ukraine under conditions of decentralization in terms of their impact on the ecological situation within the area of their residence and activity.

Methods. The case control is used as the main method of the research. It is directed to learn the manifestation of various community identities on the example of individual regions of Ukraine in the context of decentralization for the purpose of their impact on the environment within the area of residence or activity.

Results. It is recorded the paradoxical tendency of the attitude of Ukrainians to Ukraine's natural resources as foreign resources with the intention of their maximum use. According to the criterion of territorial identification there are distinguished such types of identities as local, national, global and transnational. The global identity is considered as one that shares the values of environmental preservation, in contrast to the representatives of the transnational identity, which are guided by the principles of economic growth regardless of the ecological value of certain objects of national and regional importance. There are listed such types of ecological awareness as eco-conservative, eco-indifferent and eco-destructive. The manifestation of one or another

type of consciousness depends on the context of identity functioning. On the example of the Donetsk region, it is demonstrated that the processes of decentralization did not prevent the eco-destructive influence of locally formed business communities (Donetski), which later went beyond the regional boundaries and acquired a transnational form of identification. At the same time, it is shown the eco-indifference of the local community «people of Donbas», which has an economic history of forming its own identity and is dependent on the business community. The expansion of local powers in Kyiv further strengthened the dominance of the eco-destructive transnational identity over the local eco-preserving one in the person of the «native Kyivans». On the contrary it was recorded a destructive environmental impact on the part of the local community in the Rivne region, which required centralized intervention by the state.

Conclusions and prospects for further research. It was revealed the dominance of the communities with the eco-destructive forms of behavior who own the different levels of territorial identification. Prospects for further research are the study of the socio-psychological basis of the destructive attitude towards the ecological resources of Ukraine and the development of the appropriate methodological tools.

Keywords: territorial identification; local identity; eco-preserving; eco-destructive; decentralization.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У соціально-політичному та історичному контексті становлення української нації, включно із сьогоденням, українців можна означити саме як ту спільноту, для якої територія («земля») була постійним об'єктом національних прагнень та боротьби. У природничій інтерпретації земля мала для українця сакральне та естетичне значення, оспівування краси її природи нерідко ставало центральним мотивом у народній творчості. Момент набуття незалежності мав стати тим поворотним етапом, коли український громадянин нарешті отримає шанс дбати про об'єкт тривалих соціальних і політичних прагнень. Проте в країні, наділеній численними природними ресурсами, відбулися протилежні процеси, що призвело навіть до дефіциту ресурсів, а екологічна ситуація почала стрімко погіршуватися. Більшість великих екологічно небезпечних промислових об'єктів (які були найпотужнішими в Європі) так і не були модернізовані. Досі не вирішеною залишається проблема відходів. Так, за даними 2020 року, 93% сміття в Україні не перероблялося, а захоронювалося. Крім того, Україна є в списку країн Європи, що продукують найбільшу кількість сміття щороку, а саме 11 тонн на людину. Україна, найбільш багата на водні ресурси країна, опинилася наразі в зоні ризику через нестачу питної води. На жаль, основну стратегію державної екологічної політики України було затверджено лише в 2019 році. З початком повномасштабної війни екологічна ситуація в країні стала ще більш загрозливою.

До ймовірних причин несприятливої екологічної ситуації в Україні можна віднести чинники економічного, політичного, історичного та соціально-психологічного характеру. Перше – це високий рівень корупції, який, зокрема, супроводжувався витісненням ціннісно орієнтованих інтересів національної та локальних спільнот на угоду економічно орієнтованим інтересам чиновницького апарату та бізнесу. Друге – це історично зумовлене неодноразове переривання великої кількості зв'язків українців з багатьма їхніми ідентитетами – мовою, культурою, історією, етнічною належністю, землею, що не сприяло формуванню національної спільнотної єдності. Зокрема, аналіз ідентифікації українців зі своєю громадою як природоохоронним об'єктом свідчить про те, що значна їх частина такої належності не відчуває і вона активізується лише в кризових ситуаціях, коли громада об'єднується заради захисту певних інтересів (Матус, 2019). Третє – це нинішня тенденція домінування індивідуалістичних цінностей в не до кінця сформованій національній спільноті, що, як зазначає Г. Коржов (2010), послаблює силу колективних настанов у формуванні суспільної поведінки людей. Останнє – це брак соціальної єдності щодо ціннісної ролі України та її ресурсів для різних спільнотних ідентичностей, що функціонують на її території.

Курс на децентралізацію за прикладом західних демократій, які є зразком ефективного місцевого управління, зокрема в екологічній сфері, мав би сприяти вирішенню екологічних проблем держави, активуючи локальні спільноти, етнічно та економічно пов'язані з місцем проживання. Реформа місцевого самоврядування передбачає передавання більшої кількості повноважень місцевим органам влади, зокрема у вирішенні певних екологічних питань. На сьогодні під юрисдикцію місцевої влади підпадають землі сільськогосподарського призначення, які мають пріоритетне значення для України. Децентралізація покликана сприяти тому, що за прикладом західноєвропейського фермерства, де екологічне виробництво максимально підтримується та популяризується, зокрема місцевою владою, українські фермери, отримавши землю, мали б так само дбати про збереження родючості ґрунтів. Проте, як свідчать численні факти (експертиза ґрунту, загибель птахів і комах), саме сільське господарство є одним із найбільш руйнівних факторів для української екології, що поки що підтверджує неефективність місцевого управління в цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор; виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. Зарубіжний досвід соціально-екологічного планування демонструє приклади успішної

співпраці локальної спільноти і держави за участі представників громадянського суспільства, які визначаються як спільнота глобалістичного спрямування, що поділяє цінності збереження екологічного добробуту планети, намагаючись їх захищати й пропагувати. Активність екоорієнтованих спільнот у західній культурі має достатньо інституційних функцій, щоб надавати підтримку локальним спільнотам, які мають тісний етнічний, соціальний та економічний зв'язок з природоохоронними територіями їх проживання, розташованими в зоні екологічної загрози. На думку G. Dyrset, & L. Margaryan (2022), зв'язок культурного і природного різноманіття, який сьогодні розглядають як нерозривний, наразі отримує більш широке глобальне визнання як запорука сталого розвитку. Досвід Європи показує, що біорізноманіття видів є більшим на територіях господарювання представників локальної ідентичності, яка часто протистоїть інтересам великих компаній, котрі можна ідентифікувати як носіїв транснаціональної ідентичності. Аналізуючи велике число кейсів, де представлена взаємодія соціальних ідентичностей в екологічній сфері, можемо спостерігати протистояння транснаціональної економічно орієнтованої ідентичності і локальної традиційно орієнтованої ідентичності, яка прагне збереження екологічного добробуту. З огляду на це в західній екологічній традиції набули розвитку ідеї спільного місцевого управління природними ресурсами. Приклад успішної взаємодії місцевих органів влади описують B. Zanon, & D. Geneletti (2011). на прикладі Paneveggio-Pale di San Martino Natural Park, демонструючи модель збереження екосистеми через управління автономною владою, де представлені як місцева громада, так і зацікавлені сторони. Така модель пов'язана з традицією і відрізняється від звичних вертикальних моделей управління. Саме представництво громади, залежної від ресурсів території, покликане вберегти її від надмірної експлуатації та знищення.

Отже, як бачимо, на прикладі зарубіжного досвіду в екологічній сфері можна виділити таку модель взаємодії: спільнота – інститути громадянського суспільства – влада. Зазвичай така взаємодія хоч і містить елементи конфронтації, усе ж думка локальної спільноти береться до уваги у вирішенні екологічних питань. В Україні прояв глобалістичного типу екологічно орієнтованої свідомості в особі громадських ініціатив видається наразі слабким. Відповідні інституції не отримують належного фінансування, що безпосередньо призводить до погіршення екологічної ситуації. Так, згідно з даними щодо активності ОГС у сфері екологічної політики за 2018 рік, лише в трьох регіонах України такі організації отримали фінансування з міських та

регіональних бюджетів, і ці регіони не належали до найбільш екологічно забруднених (Матус, Левіна, Карпюк, & Денищик, 2019).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи причини актуальної екологічної ситуації в Україні, важливо детально зупинитися на соціально-психологічному підґрунті конфронтації спільнотних ідентичностей, які поділяють відмінні між собою цінності та національні пріоритети. Різні політичні, релігійні, культурні переконання, етнічна належність зумовлюють ставлення до ресурсів української землі як до «своїї», «чужої» або навіть ворожої. Екологи та екоактивісти низки громадських організацій, оцінюючи екологічну ситуацію в Україні, звертають увагу на нещадну експлуатацію ресурсів України, яка радше притаманна психології загарбника («чужого»), ніж господаря цієї землі, з якою він має духовний і ціннісний зв'язок (Екологічні проблеми..., 2022). Традиційно найгірша екологічна ситуація спостерігається на сході України і в столиці. Досліджуючи екологічну ситуацію в регіонах України в умовах децентралізації, доцільно спиратися на особливості соціально-психологічної взаємодії різних спільнотних ідентичностей, які приводять до її погіршення або поліпшення. За рівнем територіальної ідентифікації можна виділити спільноти макро- (локальна), мезо- (національна) і макрорівня (транснаціональна, глобальна). Перелічені ідентичності можуть бути носіями різних типів екологічної свідомості, серед яких антропоцентричний, екоцентричний і природоцентричний типи (Швабл, 2014; Львовчкіна, 2004). В основі антропоцентричного типу лежать економічні пріоритети, в основі екоцентричного – збереження добробуту людини і природи, природоцентричний тип розглядають як крайню форму єднання з природою. Особливістю першого типу є орієнтація на індивідуальні інтереси власної спільноти, другого – урахування загальносоціальних потреб, третього – потреб природи. Аналізуючи поведінку різних територіальних спільнот в екологічній сфері, D. Garavito-Bermúdez (2016) виділяє спільноти, пов'язані з інтересом (ресурсним, економічним), і спільноти, пов'язані з місцем, його географічною цінністю. З огляду на типи екологічної свідомості можемо висувати, що спільноти різного рівня територіальної ідентифікації можуть бути екоорієнтованими, екодеструктивними та екоіндиферентними. Глобальну спільноту визначають як екоорієнтовану – на відміну від транснаціональної спільноти, яка є антропоцентричною і керується цінностями економічного зростання, часто нівелюючи локальні інтереси окремих спільнот. Можна припустити, що в одному випадку процеси децентралізації сприятимуть активізації екозберігальних ініціатив з боку тих членів спільноти, які піклуються про свій регіон, або, навпаки, екоруйнівних ініціатив через збільшення повноважень у

володінні ресурсами, якими користуються місцеві групи впливу. В. Кравців, & І. Строяновська (2020) зазначають, що одним із ризиків децентралізації є зростання ролі місцевих еліт. Також імовірний варіант, коли екоорієнтована поведінка може реалізовуватися спільнотами, не пов'язаними з регіоном, якщо ситуація в ньому набуває масштабу національної загрози, але не викликає опору, а натомість є сприяння з боку локальних спільнот.

Метою статті є аналіз особливостей прояву спільнотних ідентичностей з екоцентричним або антропоцентричним типом екологічної свідомості в межах певної території та особливостей територіальної ідентифікації їхніх представників.

Методи дослідження. Основним методом дослідження став широко застосовуваний в екологічній психології інструмент аналізу випадку (case control) із подальшим теоретичним порівнянням виявлених особливостей прояву екологічної свідомості громадян з різним рівнем територіальної ідентифікації в кожній з обраних для аналізу регіональних одиниць. На прикладі окремих регіонів України, що зазнали значної або специфічної екологічної шкоди, а саме: міста Києва, Рівненської та Донецької областей, буде проаналізовано соціально-психологічні особливості прояву спільнотних ідентичностей, що реалізують екологічно руйнівні форми поведінки, і спільнот, які виступають за збереження екологічного добробуту в регіоні. Особливістю обраних регіонів є різний контекст творення та функціонування сформованих у їхніх межах спільнотних ідентичностей. Теоретичний аналіз окремих випадків спиратиметься на такі критерії, як екологічна ситуація в певному регіоні; характер екологічної шкоди та її ініціатори; форми супротиву екологічному лиху певної територіальної спільноти; роль децентралізації в підтримці екоактивних спільнот.

Результати дослідження. *Донецька область.* Схід України є тим регіоном, який лідирує за рівнем екологічного забруднення. Екологічні проблеми значною мірою поглиблюються через активні воєнні дії, які поставили цей регіон на межу катастрофи. Щільність промислових підприємств тут є найвищою в Європі. Крім того, аналіз тенденцій децентралізації виявив низькі темпи утворення територіальних громад. Дані за 2019 рік продемонстрували, що процес децентралізації найповільніше протікає в деяких прикордонних областях, найменшу кількість утворених ОТГ зафіксовано саме в Донецькій, Луганській та Закарпатській областях (екологічні проблеми..., 2020). Активні бойові дії ще більш ускладнюють подальшу динаміку децентралізації. Попри те, що ядром творення сучасної Донеччини були козацькі поселення етнічних українців, історія становлення ідентичності Донбасу показує, що кінець

XIX століття надав їй економічного характеру, адже центрами об'єднання спільноти стали промислові об'єкти. Це, зокрема, простежується на прикладі виникнення Донецька, який походить від невеличкого поселення Юзівка. Тут усе соціальне та адміністративне життя було пов'язане із захистом інтересів заводу, навколо якого вона утворилася. Ю. Кармазіна (2016) наводить дані, що свідчать про штучність заснування Юзівки як фабричного поселення, яке, найімовірніше, із занепадом підприємства також мало занепасти. Подальша індустріалізація сприяла притоку нових містян і розростанню поселення. Тобто можна припустити, що матеріальний характер ідентитетів визначив долю регіону як ресурсного та призвів у майбутньому до формування специфічної спільноти, яка цим ресурсом володіє і таким чином узалежнює від себе інших мешканців регіону та безпосередньо визначає особливості їхнього функціонування. Якщо говорити про увиразнену спільнотну ідентичність Донбасу, яка має сформовані нею об'єднавчі принципи та спільні цілі, то найбільш чітко проступає саме бізнес-спільнота (донецькі, донецький клан тощо). Локальну спільноту в особі пересічних громадян зазвичай характеризують визначенням «люди Донбасу» (Кармазіна, 2016). Така спільнотна ідентичність формувалася навколо міфологізованого образу радянського трудівника (пролетарія), який є значущим для держави та регіону, проте, як бачимо, залежним від бізнес-спільноти. Спираючись на наведену вище класифікацію спільнотних ідентичностей за територіальним критерієм, можна означити ідентичність донецької бізнес-спільноти як локальну, яка з подальшим фінансовим розквітом почала набувати ознак транснаціональної, тобто такої, що першочергово керується економічними цінностями транснаціонального рівня. Така взаємодія між нерівноправними спільнотами відбивається на екологічній ситуації регіону. Надзвичайно складна екологічна ситуація в регіоні характеризує її творців (донецький бізнес) як екодеструктивну спільноту, а залежне від них населення, сформоване на домінуванні матеріальних цінностей та радянській ідеології, як екоіндиферентну. Відповідно, у регіоні спостерігається мінімальний рівень екологічних ініціатив і максимальний рівень екологічного лиха. Процеси децентралізації поки не впливають на зростання екологічної активності з боку залежної від бізнес-спільноти громади. Варто зауважити, що етіологічний зв'язок з регіоном представників бізнес-спільноти все ж зумовлював появу певних тенденцій до екологічної розбудови області, що простежувалося на прикладі Маріуполя та деяких інших районів області. Крім того, осучаснення та розвиток Донбасу, його вихід за локальні ідеологічні межі сприяв проявам глобальної екозберігальної ідентичності, яка набула

свого розвитку в соціальних медіа. Проте, як і в інших регіонах України, такі спільноти радше проявляють себе ситуативно, функціонуючи та об'єднуючись навколо окремих проявів екологічної шкоди замість системного опору екологічній катастрофі. Їхній вплив на природоохоронну політику поки що є мінімальним і має вигляд доступних для пересічного громадянина акцій (висадка дерев, прибирання сміття тощо).

Київ. Столиця України часто очолює рейтинги найбільш екологічно забруднених міст не лише України, а й світу. Основними екологічними проблемами Києва є надмірна загазованість, хаотична забудова, зокрема зелених зон і зон особливого екологічного значення, радянська промислова спадщина. Проте не лише економічне, історичне, а й соціально-психологічне підґрунтя призводить до важкої екологічної ситуації в місті. Притаманний пострадянським країнам контраст між рівнем життя на периферії і в столиці зумовлює притік населення з різних регіонів України. З огляду на це Київ являє собою строкату квазіспільноту, що інтегрує в собі велику кількість різновекторних спільнот з часто відмінними цінностями, пріоритетами та рівнем культури, зокрема побутової екологічної культури. Широка представленість різноманіття спільнотних ідентичностей з інших регіонів, для яких Київ є чужим, може пояснити негативну екологічну динаміку в столиці, спричинену домінуванням утилітарних пріоритетів у представників таких спільнот, що зумовлюють їхню екологічну байдужість. Міграційні процеси ще більше погіршують екологічну ситуацію, оскільки тимчасове перебування не сприяє турботі про подальшу екологічну долю «чужого» регіону. Поряд з тим, на відміну від Донецька, Київ має давню історію заснування, що зумовило формування міської спільноти, яка ідентифікує себе як «корінні кияни» й розглядає місто як історичну та естетичну цінність і згідно з критерієм територіальної ідентифікації є «своєю» для міста. Саме представники корінного населення Києва стають активними борцями з незаконною забудовою зелених зон і заказників, що дає підстави характеризувати екологічну свідомість цієї спільноти як екозберігальну. Проте цим екологічним ініціативам поки що так само властивий ситуативний характер локалізації навколо окремих випадків завдання екологічної шкоди, ініціаторами якої є переважно компанії-забудовники.

За останні двадцять років активного економічного розвитку в Києві і на його околицях сформувалася група зацікавлених осіб, об'єднаних навколо ідеї активної забудови регіону. Системний характер, цілеспрямованість та єдність у досягненні власних цілей ідентифікують її в очах громадськості як спільноту забудовників, що складається з

окремих бізнес-груп. Саме в цій спільноті найбільш яскраво актуалізується та форма ідентичності, яку означено як транснаціональну. І, на відміну від Донбасу, вона трансформувалася не з локальної ідентичності (донецький клан), а великою мірою з представників інших регіональних ідентичностей, які розглядають Київ виключно як фінансово привабливу «чужу» територію. Представники цієї ідентичності нехтують інтересами локальної спільноти, трансформуючи статус столиці згідно з власними пріоритетами в майданчик для міжнародних інвестицій. Природоохоронний потенціал міста ігнорується в обхід будь-яких заборон і постанов. Така форма «чужої» ідентичності як носія космополітичних цінностей у транснаціональному вимірі являє собою крайню форму екологічної деструкції. Навіть порівняно з донецькими регіональними бізнес-спільнотами екологічні ініціативи представників столичного бізнесу є значно меншими. Місто з високим порівняно з Донбасом екологічним потенціалом системно перетворюється в зону екологічного лиха. Процеси децентралізації ще більше погіршили цю ситуацію, посиливши роль місцевих еліт у володінні ресурсами міста. Отже, тенденції розвитку Києва демонструють негативну динаміку відсторонення титульної спільноти корінних мешканців столиці від справ міста й повне ігнорування їхніх інтересів. Ця спільнота витісняється представниками економічно орієнтованої бізнес-спільноти та іншими численними спільнотними ідентичностями, для яких столиця є не естетичною та екологічною цінністю, а місцем економічної реалізації.

Рівненська область. Рівненська область – це регіон, який є прикладом того, як, на відміну від Донецької області та Києва з їх яскраво вираженими бізнес-спільнотами, ініціаторами екологічного лиха стала спільнота представників місцевої, української ідентичності в особі пересічних громадян. Населення Рівненської області ідентифікується за національною ознакою як моноетнічний регіон, де українці становлять близько 90% (Котенко, 2017). Загалом Рівненська область володіє одним із найбільших природних капіталів країни, проте в регіоні фіксується несприятлива екологічна ситуація (Зайцев, 2018). В екологічному рейтингу областей України Рівненська область посідає п'яте місце, але, зважаючи на загальну несприятливу ситуацію в Україні, така класифікація не є показовою. У контексті ресурсозабезпечення головною особливістю області є 100% видобутку таких корисних копалин, як базальт і бурштин (Доповідь..., 2022). Їхня унікальність та розвіданість наразі лише в цьому регіоні призвели до активного нелегального видобутку бурштину, що перетворило Рівненщину на екологічно вразливий регіон. Як уже було зазначено, творцями екологічного лиха в регіоні стали саме представники локальних спільнот попри їхній

культурний, етнічний та історичний зв'язок з територією проживання. Найбільш складна ситуація спостерігається на півночі області. Можна припустити, що до нерегульованого видобутку, очевидно, призвели кілька чинників, зокрема економічний (найбільший видобуток припадає на північну частину регіону, де фіксується невисокий рівень фінансового добробуту громадян) і соціально-психологічний (неосвоєність родовищ та стихійний видобуток бурштину призводили до ілюзії його соціальної доступності, а ресурсна монополія з боку локальної спільноти на цей вид мінералу породжувала уявлення про її виключне право на користування попри те, що будь-які поклади корисних копалин є національним надбанням). Коли говорити про Рівненську область, то саме носії локальної ідентичності проявили форми екодеструктивного типу свідомості. Розширення владних повноважень на місцях не змогло перешкодити стихійному видобутку бурштину, і лише втручання держави і «чужих» спільнот перешкодило екологічній катастрофі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, причиною несприятливої екологічної ситуації в Україні є історичне, політичне та соціально-психологічне підґрунтя. В Україні досі спостерігалось постійне переривання зв'язку населення зі своєю етнічною, культурною і територіальною спадщиною, що не дало сформуватися єдиній національній спільноті, одним із ключових ідентитетів якої є земля і її цінність. Саме це призвело до екологічного знецінення українцями територіальних ресурсів своєї держави і ставлення до них як до тимчасових або таких, які треба використати максимально швидко з огляду на ризик їх повторної втрати. Об'єктами аналізу проявів екологічної свідомості, характерних для територіальних спільнот різного рівня ідентифікації в умовах децентралізації, стали Київ, Донецька та Рівненська області. З'ясовано, що в Донецькій області найбільш екологічно деструктивною є бізнес-спільнота (донецькі, донецький клан), об'єднана навколо ресурсного потенціалу регіону і спрямована на максимальне його використання. Донецька область є тим регіоном, де процеси децентралізації проходять найповільніше. Однією із причин цього можна вважати економічну залежність спільноти, яка ідентифікує себе як «люди Донбасу» і проявляє екологічну індиферентність щодо безпеки регіону. У Києві одними із провідних «ініціаторів» завдання екологічної шкоди міському середовищу є представники транснаціональної ідентичності в особі групи компаній-забудовників, які домінують над інтересами локальної спільноти «корінних киян», ігноруючи і притісняючи заявлені нею екологічні ініціативи. Розширення повноважень місцевої влади ще більше підсилило їхній вплив на природні ресурси регіону. Прикладом екологічної

деструкції з боку локальної спільноти є Рівненська область, де унікальність бурштинових покладів активувала відчуття першочергового права власності на ці ресурси попри те, що вони є національним надбанням. Посилення владних повноважень на місцях не стало фактором стримування екологічного лиха, що зробило зрештою необхідним втручання центральної влади.

Перспективами подальших досліджень є науковий пошук причин та обґрунтування соціально-психологічного підґрунтя вкрай низького рівня екологічної культури українських громадян, розроблення методологічного інструментарію для вивчення взаємодії різноманітних спільнот, що мають різне ціннісне ставлення до екологічних ресурсів держави.

Список використаних джерел

- Децентралізація в Україні* (2022). Взято з <https://decentralization.gov.ua>
- Доповідь про стан навколишнього середовища в Рівненській області* (2022). Рівне. Взято з https://www.ecorivne.gov.ua/tmp/dopovid_2021.pdf
- Екологічні проблеми в Україні* (2022). Взято з <https://www.zhiva-planeta.org.ua/poziciji-z-putan/168-pp.html>
- Зайцев, Д. Б. (2018). Аналіз фактичної екологічної ситуації Рівненщини як передумова розвитку системи збереження природного капіталу та енергоефективності. *Інвестиції: практика та досвід*, 8, 100–106. Взято з http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2018/22.pdf
- Кармазіна, М. С. (2016). Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Донецька. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Коржов, Г. О. (2010). Особливості територіальної ідентифікації населення сучасної України. *Соціологія*, 2 (33), 31–43.
- Кравців, В. С., & Сторонянська, І. З. (Ред.) (2020). *Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку*. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України».
- Котенко, Я. В., & Ткачук, А. Ф. (2018). *Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади*. Київ: Юстон.
- Львовичкіна, А. М (2004). *Основи екологічної психології*. Київ: МАУП.
- Матус, С. А., Левіна, Г. М., Карпюк, Т. С., & Денищик, О. Ю. (2019). *Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України на перспективі посилення участі організації громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля. Аналітичний звіт*. Київ. Взято з https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf

Місцеві ініціативи та залучення громадян до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування (2015). Київ: Ві Ен Ей.

Швабл, Ю. М. (Ред.) (2018). *Екологічна психологія: хрестоматія*. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАН України.

Dyrset, G., Margaryan, L., & Stensland, S. (2022). Local knowledge, social identity and conflicts around traditional marine salmon fisheries – A case from Mid-Norway. *Fisheries Management and Ecology*, 29(2), 131–142. <https://doi.org/10.1111/fme.12522>

Garavito-Bermúdez, D., & Lundholm, C. (2016). Exploring interconnections between local ecological knowledge, professional identity and sense of place among Swedish fishers. *Environmental Education Research*, 23(5), 627–655. doi:10.1080/13504622.2016.1146662

Zanon, B., & Geneletti, D. (2011). Integrating ecological, scenic and local identity values in the management plan of an Alpine Natural Park. *Journal of Environmental Planning and Management*, 54(6), 833–850. doi:10.1080/09640568.2010.537544

References

Detsentralisatsiia v Ukraini [Decentralization in Ukraine] (2022). Retrieved from <https://decentralization.gov.ua> (in Ukrainian)

Dopovid pro stan navkolyshnoho seredovyscha v Rivnenskkii oblasti [Report on the state of the environment in the Rivne region] (2022). Rivne. Retrieved from https://www.ecorivne.gov.ua/tmp/dopovid_2021.pdf (in Ukrainian)

Dyrset, G., Margaryan, L., & Stensland, S. (2022). Local knowledge, social identity and conflicts around traditional marine salmon fisheries – A case from Mid-Norway. *Fisheries Management and Ecology*, 29(2), 131–142. <https://doi.org/10.1111/fme.12522> (in English)

Ekolohichni problemy v Ukraini [Environmental problems in Ukraine] (2022). Retrieved from <https://www.zhiva-planeta.org.ua/pozicii-z-putan/168-pp.html> (in Ukrainian)

Garavito-Bermúdez, D., & Lundholm, C. (2016). Exploring interconnections between local ecological knowledge, professional identity and sense of place among Swedish fishers. *Environmental Education Research*, 23(5), 627–655. doi:10.1080/13504622.2016.1146662 (in English)

Karmazina, M. S. (2016). *Politychni identychnosti v suchasni Ukraini: Miska hromada Donetska* [Political identities in modern Ukraine: the urban community of Donetsk]. Kyiv: IPIEND named after I. F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukrainian)

Korzhov, G. O. (2010). Osoblyvosti terytorialnoi identyfikatsii naselennia suchasnoi Ukrainy [Peculiarities of territorial identification of the population of modern Ukraine], *Sociology*, 2 (33), 31–43. (in Ukrainian)

Kotenko, Y. V., & Tkachuk, A. F. (2018). *Lokalna identychnist i obiednani terytorialni hromady* [Local identity and united territorial communities]. Kyiv: Yuston Publishing House LLC. [\(in Ukrainian\)](#)

Kravtsiv, V. S., & Storonyanska, I. Z. (Eds.) (2020). *Terytorialni hromady v umovakh dezentralisatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku* [Territorial communities in conditions of decentralization: risks and mechanisms of development]. Lviv: State University Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishnyi of the National Academy of Sciences of Ukraine. [\(in Ukrainian\)](#)

Liovochkina, A. M. (2004). *Osnovy ekolohichnoi psykholohii* [Basics of environmental psychology]. Kyiv: MAUP. [\(in Ukrainian\)](#)

Matus, S. A., Levina, H. M., Kapyuk, T. S., & Denyshchuk, O. Yu. (2019). *Basove doslidzhennia stanu ta napriamiv rozvytku ekolohichnoi polityky Ukrainy ta perspektiv posylennia uchasti orhanisatsii hromadianskoho suspilstva u rozrobtsi ta vprovadzhenni polityk, druzhnykh do dovkillia* [A basic study of the state and directions of the development of Ukraine's environmental policy and prospects for strengthening the participation of civil society organizations in the development and implementation of environmentally friendly policies]. Analytical report. Kyiv. Retrieved from <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research-report-publishing-dec-2019.pdf> [\(in Ukrainian\)](#)

Mistsevi initsiatyvy ta zaluchennia hromadskosti do zdiisnennia mistsevoho samovriaduvannia [Local initiatives and public involvement in local self-government] (2015). Training manual for local self-government officials. Kyiv: VNA Enterprise LLC. [\(in Ukrainian\)](#)

Shvabl, Y. M. (Ed.) (2018). *Environmental psychology*. Kyiv: Institute of Psychology named after H. S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine. [\(in Ukrainian\)](#)

Zaitsev, D. B. (2018). Analiz faktychnoi ekolohichnoi sytuatsii Rivnenschyny yak peredumova rozvytku systemy zberezhenia pryrodnoho kapitalu i enerhozberezhenia [Analysis of the actual ecological situation of the Rivne region as a prerequisite for the development of the system of preservation of natural capital and energy efficiency]. *Investments: practice and experience*, 8, 100–106. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2018/22.pdf [\(in Ukrainian\)](#)

Zanon, B., & Geneletti, D. (2011). Integrating ecological, scenic and local identity values in the management plan of an Alpine Natural Park. *Journal of Environmental Planning and Management*, 54(6), 833–850. doi:10.1080/09640568.2010.537544 [\(in English\)](#)